

Ernest Mandel: Inledning till *Senkapitalismen*

[Ur den engelska upplagan av *Late Capitalism*, London: *New Left Books*, 1975, s 8-12. Finns inte med i den svenska upplagan. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Ett av de centrala syftena med denna bok är att ge en marxistisk förklaring till orsakerna bakom den långa vågen av snabb tillväxt inom den internationella ekonomin efter kriget, vilken tog både marxistiska och icke marxistiska ekonomer med överraskning, och på samma gång slå fast denna periods inneboende begränsningar, som garanterade att den skulle följas av en ny lång våg av ökande social och ekonomisk kris för världskapitalismen, kännetecknad av en mycket lägre övergripande tillväxttakt. När denna bok skrevs och publicerades första gången på tyska 1970-1972 så verkade dess grundläggande teser fortfarande empiriskt obevisade och tvivelaktiga för många läsare, och den möttes av utbredd skepsis – trots förvarningarna med det internationella valuta-systemets sammanbrott från och med 1967 och massutbrottet i Frankrike i maj 1968. Idag kan få betvivla att den kritiska vändpunkten i den ekonomiska utvecklingen efter kriget ligger bakom oss och inte framför oss, och att den ”långa högkonjunkturen” nu tillhör det förflutna. Tron på en ständig snabb tillväxt och full sysselsättning inom ”blandekonomin” har visat sig vara en myt. Denna bok försöker förklara varför det måste vara så, och vilka konsekvenserna av kapitalismens verkliga dynamik efter kriget troligen kommer att bli, inom ramen för de klassiska marxistiska kategorierna.

Under revideringen av *Senkapitalismen** för den engelskspråkiga upplagan har vi försökt motstå frestelsen att införliva omfattande nytt material i den, för att visa hur händelserna har bekräftat vårt ursprungliga resonemang. Vi har istället rättat till eller klargjort underordnade formuleringar och uppdaterat tillämplig statistik. Alla vidare kommentarer kommer att reserveras till den internationella diskussion som nu är under uppsegling om världskapitalismens allmänna motsättningar och långsiktiga trender under dess nuvarande fas, och där *Senkapitalismen* lägger fram en del nya hypoteser för att förstå detta. Om de är tillräckliga och följdriktiga eller inte kan bara historien bedöma. Vi har ingen orsak att frukta dess dom.

Ty det grundläggande målet för denna bok är att ge en förklaring till det kapitalistiska produktions-sättets historia under 1900-talet, en förklaring som kan förlika rörelselagarna hos ”kapitalet i allmänhet” med den konkreta formen hos de ”många kapitalen”. Alla försök att antingen inskränka analysen till enbart de senare eller härleda dem från det förstnämnda saknar metodologiskt rättfärdigande och kan inte lyckas i praktiken. För en marxist borde det vara uppenbart att klasskampen mellan kapital och arbete, den borgerliga statens och den senkapitalistiska ideologins roll, världshandelns konkreta och föränderliga struktur, och superprofiternas dominerande former alla måste införlivas i varje redogörelse för den kapitalistiska utvecklingens på varandra följande historiska stadier, och senkapitalismens nuvarande fas. Under försöket att uppnå dessa mål har denna bok fått en struktur som inte är utan samband med den plan som Marx ursprungligen hade för *Kapitalet* – det vill säga den behandlar kapitalet i allmänhet, konkurrens, krediter, aktiekapital, jordegendomar, lönearbete, staten, utrikeshandel och världsmarknaden (där Marx i den sista delen ville ta med ekonomiska världskriser). Men jag har inte följt alla delar i denna plan, som Marx’ slutgiltiga version av *Kapitalet* givetvis skiljde sig betydligt från.

Senkapitalismens första fyra kapitel slår fast bokens övergripande ramar. De behandlar metodens inledande problem (kapitel 1), förhållandet mellan det kapitalistiska produktions-sättets utveckling, med dess inre motsättningar, och skapandet av en samhällsgeografisk miljö som motsvarar dess behov – det vill säga världsmarknaden (kapitel 2 och 3), respektive sambandet mellan den kapita-

* E Mandel, *Senkapitalismen, del 1*, och *Senkapitalismen, del 2*, på marxistarkiv.se – öa.

listiska teknologins utveckling och kapitalets valorisering (kapitel 3 och 4). Läsare som är mindre hemmastadda eller intresserade av teori kan hoppa över det första kapitlet eller spara det till slutet av boken.

De nio analytiska kapitel som följer sedan behandlar senkapitalismens viktigaste kännetecken i logiskt historisk ordning: dess ursprungliga *utgångspunkt* – den radikala förbättring för villkoren att valorisera kapitalet som berodde på arbetarklassens nederlag under fascism och krig (kapitel 5), dess *efterföljande utveckling* genom den tredje teknologiska revolutionen (kapitel 6), dess *speciella särdrag* som en ny fas i kapitalets utveckling – det fasta kapitalets kortare livscykel, den snabbare teknologiska uppfinningstakten (vars avkastning blir den främsta formen för monopolistiska superprofiter under senkapitalismen), och absorptionen av överskottskapital med hjälp av en ständig upprustning (kapitel 7, 8 och 9), dess *speciella förhållande till världsmarknaden* – att kapitalets internationella koncentration och centralisering skapar multinationella företag som den främsta formen av kapital, och att världshandeln domineras av ett ojämnt utbyte mellan länder som producerar varor på olika genomsnittliga produktivitetsnivåer (kapitel 10 och 11), och dess *nya former och ”lösningar” av problemet med realisering* – permanent inflation och den typiska senkapitalistiska handelscykeln som kombinerar en klassisk industricykel med en ”motcykel” av kreditexpansion och kreditminskning som präglas av inflation (kapitel 12 och 13).

De sista fem kapitlen har i motsats till detta en sammanfattande karaktär. De försöker föra samman resultaten av den föregående analysen, och försöker visa hur de grundläggande rörelselagarna och kapitalets inneboende motsättningar inte bara fortsätter att verka, utan faktiskt får sitt mest extrema uttryck under senkapitalismen (kapitel 14 till 18).

Det är nödvändigt med två varningar här. För det första vill inte begreppet ”senkapitalism” på något sätt påstå att kapitalismens har förändrats och gjort de analytiska upptäckterna i Marx’ *Kapitalet* och Lenins *Imperialismen* omoderna. Precis som Lenin bara kunde utveckla sin redogörelse för imperialismen på grundval av *Kapitalet* och bekräfta de allmänna lagar som styr hela det kapitalistiska produktionssättets utveckling och som upptäcktes av Marx, så kan vi idag bara försöka göra en analys av senkapitalismen på basis av Lenins studie av imperialismen. Den senkapitalistiska eran är inte en ny epok av kapitalistisk utveckling. Den är bara en vidare utveckling av den imperialistiska, monopolkapitalistiska epoken. Det innebär att de kännetecken som Lenin räknade upp hos den imperialistiska epoken är helt och fullt giltiga för senkapitalismen.

För det andra måste vi beklaga att vi inte kan föreslå ett bättre ord för denna historiska period än ”senkapitalism” – en term som är otillfredsställande eftersom den är kronologisk, inte sammanfattande. I kapitel 16 i denna bok förklarar vi varför den är att föredra framför begreppet ”statsmonopolistisk kapitalism”. Att den är överlägsen termen ”nykapitalism” är uppenbart – med tanke på den sistnämndas tvetydighet, som kan tolkas att antingen betyda en grundläggande kontinuitet eller diskontinuitet med den traditionella kapitalismen. Under tiden har vi behållit begreppet ”senkapitalism”, och bedömer att det är den mest användbara term som finns tillhanda, och tror framförallt att det viktiga inte är att benämna utan att förklara den historiska utveckling som har ägt rum under vår tid.

Senkapitalismen försöker förklara det kapitalistiska produktionssättets utveckling efter kriget i termer av de kapitalismens grundläggande rörelselagar som upptäcktes av Marx i *Kapitalet*. Med andra ord försöker den visa att de ”abstrakta” rörelselagarna hos detta produktionssätt fortfarande verkar och kan bekräftas i och hur den nuvarande kapitalismens ”konkreta” historia utvecklas. Därmed går den direkt mot två grundläggande strömningar inom det nuvarande samhällsekonomiska tänkandet. Den accepterar inte antagandet som görs av de – både inom akademiska och marxistiska kretsar – som tror att nykeynesianska tekniker, statlig intervention, monopolmakt, privat och offentlig ”planering”, eller de olika kombinationer av dessa som särskilda författare eller skolor föredrar, kan motverka eller upphäva kapitalets långsiktiga rörelselagar. Inte heller accepterar

den den motsatta (men i själva verket omvända) tesen att dessa ekonomiska rörelselagar är så ”abstrakta” att de inte alls kan visa sig under den ”verkliga historien”, och att ekonomer därför har till uppgift att visa hur och varför de förvrängs eller avviker på grund av slumpmässiga faktorer i dess faktiska utveckling – inte att visa hur de yttrar sig och bekräftas i konkreta och synliga processer.

Den marxistiska ekonomins återuppvaknande under de senaste åren (som vi förutspådde för ett tag sedan) har varit ett särskilt glädjande fenomen på senare tid. Men vi måste medge att det har visat sig vara en svår och krävande uppgift för den unga generationens socialistiska forskare och arbetare att på nytt tillägna sig den marxistiska teorins tidigare historia. Det gäller speciellt läsare i den anglosaxiska världen, för vilka en del av de klassiska auktoriteter som diskuteras i denna bok – exempelvis i kapitel 1 och 4 – till stor del fortfarande kan vara okända. Men hänvisningar till den ”gamla” diskussionen under perioden före 1939 är på intet sätt bara frågan om vördnad eller lärdom. Ty den tidens stora stridigheter hade ett direkt samband med de avgörande problem som det borgerliga samhällets grundläggande motsättningar och långsiktiga trender innebär för den marxistiska teorin. Dessa problem är i allra högsta grad med oss än idag. Till slut tystade fascismen och stalinismen nästan alla teoretiker från den tidigare marxistiska ekonomiska debattens glansperiod. Men de kunde inte tysta deras intellektuella arv. Utan att vederbörligen väcka upp detta arv blir det mycket svårare att lösa den nutida kapitalismens centrala problem.

Under det senaste årtiondet har den marxistiska teorins återuppvaknande sammanfallit med ett nyricardianskt angrepp på den ”nyklassiska” marginalnytteteorin, under ledning av den så kallade Cambridgeskolan som inspirerats av Piero Sraffa. Även om man bara kan välkomna varje rehabilitering av arbetsvärdeteorin, till och med i dess förmarxistiska version, så är vi övertygade om att det inte går att förena nyricardianismen och marxismen. Dagens marxister är skyldiga att försvara alla de avgörande framsteg som Marx gjorde över Ricardo, och som nyricardianska teoretiker nu försöker upphäva. Denna bok tar inte upp frågan om förhållandet mellan de två systemen, utom på en punkt: den speciella frågan om vapenproduktionens roll för bildandet av den genomsnittliga profitkvoten – med andra ord frågan om omvandlingen av värden till produktionspriser, som diskuteras kort i kapitel 9.

Den största svårigheten för mig under skrivandet av denna bok var att Roman Rosdolsky, den av dagens politiska ekonomer som låg närmast mig teoretiskt och politiskt, dog innan jag hade börjat arbeta med den. Minnen av våra gemensamma diskussioner och studier av hans stora postuma verk *Kapitalets tillkomsthistoria*,* måste därför så långt det är möjligt ersätta en konstruktiv kritik från denna begåvade teoretiker.

De socialistiska studenter och assisterande högskolelektorer vid Fakulteten för politisk vetenskap vid Fria universitetet i Västberlin, som inbjöd mig som gästprofessor under vinterterminen 1970-1971, utgjorde det – för författare så ofta nödvändiga – ”yttre tryck” som fick mig att formulera mina teoretiska uppfattningar om senkapitalismen i den systematiska form de presenteras här. De gav mig också den tid som behövdes för detta syfte.

Jag tillägnar därför detta arbete till min avlidne vän och kamrat Roman Rosdolsky, som hjälpte till att grunda kommunistpartiet i Västukraina och satt med i dess centralkommitté, som hjälpte till att bilda den trotskistiska rörelsen i Västukraina, och som under hela sitt liv förblev trogen arbetarklassens befrielse och den internationella socialistiska revolutionen, och som under de mörkaste åren av vårt omtumlande sekel säkerställde den revolutionära marxismens teoretiska kontinuitet och traditioner, och till de socialistiska studenterna och assisterande högskolelektorerna vid Fria universitetet i Västberlin, vars kritiska och kreativa intelligens kommer att bevara och utvidga dessa traditioner.

* Roman Rosdolsky, *Kapitalets tillkomsthistoria*, Göteborg: Röda Bokförlaget, 1974 – öa.